

Mõtteid info- ja võrguühiskonnast

Kaido Kikkas
2023/2024

Kaido Kikkas 2023. Käesoleva dokumendi paljundamine, edasiandmine ja/või muutmine on sätestatud ühega järgnevatest litsentsidest kasutaja valikul:

*** GNU Vaba Dokumentatsiooni Litsentsi versioon 1.2 või uuem**

*** Creative Commons'i Autorile viitamine + Jagamine samadel tingimustel 3.0 Eesti litsents (CC BY-SA) või uuem**

Vana loeng uue vindiga

- ITSPEA üks vanemaid teemakäsitusi (osa allikaid on eelmisest sajandist), ent olnud pidevalt aktuaalne ja saanud vahepeal uusi aspekte
- Vana teooriapõhi + hiljutised ühiskondlikud arengud (NB! See viimane on sügavalt subjektiivne, isiklik hinnang oludele)
- Ette rutates: suurel määral kehtib loengu põhimaterjal ka lähitulevikus – aga rõhuasetused muutuvad ajas (mõned ka tsüklitena)

Loengu mõned allikad (ühtlasi ka soovitatud tutvumiseks)

- Robert Theobald („The Rapids of Change“)
- Charles Handy („The Future of Work“ jt)
- Pekka Himanen („Hacker Ethic“)
- Yochai Benkler („The Wealth of Networks“)
- Evgeny Morozov („The Net Delusion“ jt)
- Shoshana Zuboff („The Age of Surveillance Capitalism“)
- Manuel Castells, Paul Redmond, Vinton (Vint) Cerf
- Aga ka
 - James Finn Garneri raamatud
 - Mike Judge'i „Idiocracy“-film

Infoühiskond?

- Üldlevinud jaotus:
 - Primitiivsed ühiskonnakorraldused
 - Põllumajanduslik ehk agraarühiskond
 - Tööstuslik ehk industriaalühiskond
 - ??? Infoühiskond? Kas valge... või must?

Suurte muutuste aeg

- Vana hiina sajatus: "Elagu sa huvitaval ajal!"
- Sarnane seis nagu koriluselt põllumajandusele või sealt omakorda tööstusühiskonda minekul
- NB! Panused on igal juhul (nii must kui valge) suuremad!!
 - Nii tootlike kui hävituslike võimsuste tohutu kasv (k.a. võimalus kogu kupatus õhku lasta!)
 - Arusaamisele jõudmine, et planeedi piirid on vastu tulemas (ülerahvastus, saaste, kliimaprobleemid)
- Tagantjärele vaates on kõik see viimastel aastatel mängu tulnud – rändekriis, rohepööre, COVID, Ukraina sõda, energiakriis... Aeg läkski päris huvitavaks
- Teisalt aga on ka heas mõttes mõndagi huvitavat – mitmeid asju saab teha nii, nagu varem ei saanud (N: muusika- või videostuudio sülearvutis)

Uue aja immigrandid

- "Noor õppigu, vana teab isegi" kaob. Õppida saab ajast ja kohast sõltumatult, samuti igaüks ise asja (konstruktivism)
- *Mindquake* (Robert Theobald) - mingitpidi revolutsiooniline situatsioon; vanad mudelid enam ei kehti. Oluliseks muutub võime jaotada suuremad "põrutused" reaks väiksemateks (kergem seedida!)
- Sõda Euroopas => nii vaimne kui ka füüsiline immigratsioon (N: äkki Varssavisse või Tallinna sattunud tudeng)
- Väga korraliku *mindquake*'i tekitas ka COVID-19 (kas keegi suhtles enne maavanaemaga Zoomi kaudu?) ja viimati vana paha ChatGPT (kas nüüd ongi *Idiocracy* tõeks saamas?)

Charles Handy 9 paradoksi

- Nüüdseks juba päris vana teooria (70-ndate lõpp!), aga omandab tänini üha enam uusi vaatenurki
 - **intellekt**: käsitletakse kui kapitali erivormi, kuid keegi ei suuda seda samaväärselt hallata
 - **töö**: tasuta töötamine on ebasoosingus => paljud tööd on tegemata ja paljud inimesed tööta
 - **tootlikkus**: organisatsioonid nõuavad rohkemat tööd vähematelt inimestelt, ülejäänud jäävad tegevuseta => organisatsioonid muutuvad efektiivsemaks, ühiskond tervikuna aga ebaefektiivsemaks
 - **aeg**: tehnoloogia võimaldab teha asju kiiremini, teravneva konkurentsi tõttu on aga vaba aega veelgi vähem

- **rikkus**: majandus sõltub nõudluse rahuldamisest, ent enimvajatavaid asju ei saa toota ega müüa
- **organisatsioon**: peab olema korraga nii globaalne kui lokaalne (initsiatiiv vs meeskonnatöö)
- **vanus**: kiiresti liikuvat ühiskonda juhib vanem põlvkond, teadmise ülekanne aga ei toimi
- **isik**: isikuvabadus ja inimõigused versus grupihuvid
- **õiglus**: mis ühe jaoks on õiglane, ei pruugi seda olla teise jaoks

Manuel Castells võrguühiskonnast

- Taas üsna vana (90-ndad), ent ikka asjakohane
- Tendentsid:
 - Infopõhine majandus – NB! Tõrjutuse oht
 - Globaalne majandus – I, III ja ka IV maailm (II maailm on tänaseks ajalugu)
 - Võrkettevõte
 - Töö ja tööhõive muutused – paind- ja individuaaltöö
 - Ühiskondlik tõrjutus, polariseerumine
 - Tõelise virtuaalsuse kultuur
 - Karm ja räpane poliitika
 - Ajatu aeg
 - Voogude ruum

Eluks vajalikud oskused

- Varem pakutud hariduse arengud XXI sajandil – üldiselt on ka täppi läinud:
 - Mitmekesisistumine - nii traditsiooniline (kaikaga...) pedagoogika kui alternatiivid (Montessori, Steiner jpt). Info levik ja kättesaadavus
 - Individualiseerumine, isikule orienteerumine; mitmekesised meetodid (aja ja koha lõikes – toimivate lahenduste olemasolu aitas COVID-19 ajal üksjagu!)
 - Elukestev õpe
- Lisaks on aga halva üllatusena lisandunud erinevat sorti ideoloogilisus (NB! Mitte vaid haridusega koos, vaid ka selle kujundajana)

Rõhuasetuste muutus (Paul Redmond 1995)

- Traditsiooniline
(nüüd minevik)

- Selgus
- Tööandja
- Tööülesanne (*job*)
- Karjäär
- Edutamine
- Kraadiõpe

- Tulevik
(nüüd olevik)

- Hägusus, mitmekesisus
- Klient
- Väärtuse lisamine
- Portfoolio
- Isiksuse areng
- Elukestev õpe

Töötamine (lähi)tulevikus

- Märksõna: paindlikkus
- Töökohal püsimise keskmine aeg lüheneb juba mõnda aega
- Eelis: korralik baasharidus + kohanemisvõime
- McJob - ???
 - Douglas Couplandi järgi "madala palga, prestiiži ja inimväarikusega ning ilma tulevikuväljavaateta töö teenindussfääris", laiemas mõttes karjääritupik
 - Kes arvab, et „meie kirjutame koodi, mitte ei keera pihve ringi”, ... ilmselt eksib

Töö muutub

- Tööpõhised ametid (*labour-based*)
- Oskuspõhised ametid (*skill-based*)
- Teadmuspõhised ametid (*knowledge-based*)

- Tööl käimine ==> Töö tegemine

- Pärast COVIDit: miks üldse tööl KÄIA (küsivad mh Apple'i ja Microsofti töötajad)?

Akadeemia või klooster?

- Pekka Himanen („Häkkerieetika“):
 - Senine tööeetika pärineb kloostrist – töö kui väärtus omaette, range ajakava, karistused. Üks Õige Viis
 - Infoajastu tööeetika peab pärinema akadeemiast – vastasmõju, sõna- ja korraldusvabadus, diskussioon. Üht Õiget Viisi pole
 - Kas elada, et töötada – või töötada, et elada?
 - COVID andis siin väga tõsise õppetunni...

Ohud

- Teadvustati juba XX sajandi lõpul tööprotsessi tulevikutrendidena:
 - Suurem vabadus \Leftrightarrow palju suurem vastutustunne
 - Lühem kestus \Leftrightarrow suurem intensiivsus ja stress
- NB! Oht kaotada piir töö- ja puhkeaja vahel ja selle tulemusena läbipõlemine!
- COVID keeras sinna veel kolm vinti peale – mh hakkas kaugtöö toimuma üle ajavööndite (*nada Fedja, nada* – istud kell Eesti aja järgi 02.30 Zoomis ja räägid onu Samiga Las Vegasest tolle tähtsast projektist)

Tagasi keskaega?

- Handy ennustas juba ca 1979 keskaegse tsunfikorra taassüüdi uuel kvalitatiivsel tasemel - hajali paiknevad, iseseisvad meistrite (+sellid ja õpipoisid) rühmad (*gangs*).
- Tänapäeval nimetame neid idufirmadeks (*startup*)
- Pandeemia-ajastu *gang* on üha enam täiesti virtuaalne (lisanduvad uued lahendused)
- Ka üks must paralleel keskajaga: teatud seltskond kipub *valesti* arvamise eest inimesi põlema panema (tõsi, esialgu ülekantud tähenduses)

Ühiskond võrgus – või võrguühiskond?

- Esimene vaatenurk - Internet on vaid järgmine samm inimkommunikatsiooni arengus. Küberruumi pole tegelikult olemas. Internetis on seesama ühiskond mis väljaspool seda
- Teine lähenemine - iga järgmine oluline muutus kommunikatsioonis on avaldanud mõju ka teistele elualadele (telegraaf, telefon, mobiilside, nutistu...)
- COVIDi ajastu näitas selgelt teise variandi poole

Võrgukogukond

- Inimkollektiiv, mille määratleb mitte füüsiline asukoht, vaid ühised vaated, huvid ja mõttemall
- Vint Cerf: põhjuseks on
 - Kahesuunalisus (vrld. ajalehtede võrgu- ja paberversiooni)
 - Laiem suhtlemismallide spekter, mis vastavalt vajadusele läheneb vahetu suhtluse võimalustele või pakub turvalist distantsti
- Tänapäeval laialdaselt kasutatav koostöövorm (tarkvaraarendus, e-õpe, ajaviide jpm)
- Varem peamiselt vabatahtlik, COVID tõi ka „sundkogukonnad“ (e-kursus, projektitiim jpm)

Info kui uutlaadi ressurs?

- Yochai Benkler väidab, et info erineb kardinaalselt eelnevatest põhiressurssidest (maa, kuld, kapital)
 - Sul on kaks õuna. Annad ühe ära. Mitu jääb?
 - Sa tead kahte anekdooti. Räägid ühe ära....
- Puudusevaba majandus (*post-scarcity*)?
- Info, teadmised ja kultuur - kolm peamist ühiselu sfääri, kuhu kogukondlik lähenemine on kõvasti tagasi tulnud (vahepeal olid esiplaanil kapital, raha ja kasum)
- Huvitav detail tänapäevast: tekkinud on Benkleri kahe arusaama sulamid (N: investeerimiskogukonnad; ka Eestis). Teisalt võtab ka puudus uusi vorme ning Benkleri esialgne idee oli ilmselt natuke liiga idealistlik

Kuningas Koko ja Fantippo postkastid

- „Uut sorti nõidus“ ...?
- Infoühiskond eeldab stabiilset baasi
- Eesti - ilmselt pikka aega balansseerinud ülemisel piiril.
Lisaforsseerimine praeguses seisus viib selleni, et esijalad (IT, finants) jooksevad tagajalgade (sotsiaal, haridus, kultuur) eest ära. Tulemus: Soome saab rahvast juurde
- Netipanga uus versioon vaest pensionäri ei aita – ja COVIDi-ajastu Zoom vmm ka mitte (kui ta on juba palju varem Castellsi IV maailma lükatud)
- Samavõrd oluline kui võrk ise on oskus sellega midagi konstruktiivset peale hakata

Punkte Himase häkkerieetikast

- Töö kui lemmiktegevus, hobi
- Mängulisus (*playful cleverness*)
- Kokkurabamine on *out*
- „Kas elu on reede või pühapäev?“
- Kirglik elu

- Kehtib ka tänapäeval – häkkerlik mõttemall aitas pandeemia ajal ellu jääda (N: muusikute netikontserdid)

Lõpetuseks: kuhu asi tüürib?

- Mõtteraputusi on olnud varem ja neid tuleb veel
- Hariduse märksõnad: korralik baasharidus ja paindlikkus
- Tööhõive märksõnad on suuresti samad!
- Hoiatus: infoühiskond ei kujune laiemalt välja enne vaesemate ühiskondade mingilgi määral järelejõudmist
- Ja teine: inimeste põlemapanemine ei ole ilus
- 2 HÄDATARVILIKKU EELDUST:
 - terve mõistus
 - südametunnistus

Lisalugemist

- Peter Barnes. Capitalism 3.0
- Yochai Benkler. The Wealth of Networks
- Larry Lessig. Code v2.0
- Larry Lessig. Free Culture
- Brian Martin. Information Liberation
- Eben Moglen. Anarchism Triumphant
- Pekka Himanen. Hacker Ethic

Tänaseks kõik